

UTASI JUDIT

Gyűlöletbűnözés – szélsőjobb

Kitekintés Németország tapasztalataira

A magyar lakosság jelentős része – számos kutatás szerint – előítéletes, romaellenes, antiszemita, xenofób, bizalmatlan, pesszimista, bűnbakkereső, általában elégedetlen, és sorolhatnám a negatív jelzőket, de megtették ezt már előttem mások is.¹ Most, hogy a választások nyomán egy szélsőjobboldali párt is munkálkodik a parlamentben a társadalomban felhalmozódott problémák megoldásán, talán nem hiábavaló egy pillantást vetni Németországra, ahol a nyugati országrészt nagyjából elszámolt háborús múltjával, és igyekszik kordában tartani a szélsőségeket, míg a keleti blokkból csatlakozó államokban a volt szocialista országokra általánosan jellemző attitűdök miatt a neonáciknak bőven van keresnivalójuk.

A német hatóságok és kutatók gazdag tapasztalataiból merítve mindenképp hasznos lehet számunkra a teljesen feltérképezett extrém szcénát megismerni, a bevált módszereket ellesni, a hibás megoldásokat pedig elkerülni. Különös tekintettel az előítéleteken alapuló erőszakos – néhány esetben halálos kimenetelű – bűntettek kezelésére, mivel azok alaposan kikezdi a kisebbségek (és a többségi társadalom) biztonságérzetét.

Gyűlöletbűnözés

A gyűlölet, más néven előítéletes bűncselekmények (*hate crime, bias crime, Hasskriminalität*) egy alpbűncselekményt feltételeznek, amelyhez az elkövető részéről valamilyen előítélet társul. Az alpbűncselekmény hiányára tekintettel a fogalmat el kell határolni a genocídiumtól és a gyűlöletbeszédétől. A gyűlölet-bűncselekmények a motíváció – és nem a tett – által meghatározott cselekmények, amelyek áldozata egy speciális tulajdonsága, így például bőre, faja, származása (etnikum, állampolgárság), vallása, politikai hovatartozása, szexuális orientáltsága, neme, fogyatéka, hajléktalansága, életkora alapján bizonyos ember- vagy társa-

1 Lásd például Political Capital Institute: Kelet-Európában van igény a szélsőjobbra (DEREX-index). <http://www.gondola.hu/cikkek/697>

2 Juhász Attila – Kriekó Péter: Minek nevezzetek? A szélsőjobb fogalmáról. Magyar Narancs, 2010. április 29., 20–21. o.

dalmi csoporthoz tartozik, és ez a jellemzője motiválja az elkövetőt a bűncselekmény végrehajtásakor. A gyűlöletettek egy belső csoport dominanciáját célozzák egy külső csoport degradálása révén, ezáltal támadva az egyenlő emberi jogokon alapuló demokratikus társadalmak alapjait.

Többféle elkövetési mód is létezik: az anyagi károkozástól a zaklatáson, megfélemlítésem, verbális és írott támadáson (például graffiti) túl, a fizikai erőszakig. E tetek hatására pszichikai zavarok léphetnek fel, sérülhet az önbecsülés, az identitás, és állandósulhat a sebezhetőség érzete. Azokra a kisebbségi csoportokhoz tartozókra is kihathat a félelem, akiket nem ért támadás, hiszen azonosíthatják magukat a sértettekkel, vagy a nyilvánosan hirdetett gyűlöletideológia alapján nemkívánatosak a többségi társadalomban. Az áldozat, feltételezett hovatartozása miatt, szimbolikus jelentőségű a tettes számára, ezért az áldozattal nem mint személyl foglalkozik, hanem annak személyiségét redukálja néhány tulajdonságára.

A jelenség az utóbbi időben egyre inkább a közérdeklődés és a kormányzatok figyelmének homlokterébe került, pedig az ókorig vezethető vissza (keresztényüldözés, gyarmatosítás, örmény népirtás, fekete rabszolgaság, pogromok, a náci „végső megoldása”, a Ku Klux Klan, a boszniai és ruandai tömegmészárlások stb.) az emberiség történelmének állandó szégyenfoltja.

Jobboldali extrémek

A szélsőjobboldalra leginkább jellemző álláspont az emberek egyenlőségének elutasítása és a nemzeti hovatartozás túlhangsúlyozása. Fő ideológiai elemei a rasszizmus, antiszemizmus, önkényuralom, sovinizmus, nemzeti közösségi gondolkodás helyett az individualizmus, agresszív nacionalizmus, revizionizmus és a demokrácia liberális, plurális elemeinek elutasítása. Strukturális jellemzői az ideológiai abszolutizmus igénye, dogmatizmus, barát–ellenség sztereotípiája, politikai autokratizmus, a társadalom zártságának, homogenitásának hangsúlyozása.³ A politikai csoportok tevékenységei a demokrácia minimális feltételei ellen irányulnak. Céljaikat kétféle módon kívánják elérni: szisztematikus erőszak alkalmazásával, vagy törvényes kerekek közt, egy meghatározott politikai pozícióra való törekvéssel.⁴

A szélsőjobboldali hozzáállás hatása: olyan csoportok elutasítása, sőt erőszak velük szemben (gyűlölet-bűncselekmények), amelyek nem illenek bele a szélsőségesek világképébe. E csoportok ellen rasszista, antiszemita, iszlámellenes,

³ Uwe Backes: Politischer Extremismus in demokratischen Verfassungsstaaten. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1989, S. 55–69.

⁴ Armin Pfahl-Traughber: Extremismus–Fundamentalismus–Terrorismus. Kriminalistik, 6/2004., S. 367. [2004a]

homofób megnyilvánulások, valamint a hajléktalanok, fogyatékkal élők és politikai ellenfelek elleni támadások.

A szélsőjobb ideológia által motivált bűnözés kiváltó okai között szerepelnek a hiányzó értékek és erkölcsi alapok, perspektívátlanság, az esélyegyenlőtlenség miatti dezintegráció, az identitást teremtő csoportdinamika, mögötte a diszfunkcionális család, anómiás állapotok, például deficitese nevelés, amely megtűri a gyerekek elleni erőszakot mint problémakezelési módot.

A Német Szövetségi Köztársaságban a hetvenes években alakult ki a társadalomtudósok körében a politikai extrémizmus empirikus tapasztalatokon alapuló fogalma, ami alapján jelenleg (2009-es adatok) kb. harmincezer embert sorolnak a szervezett szélsőjobboldalhoz. Közülük tízenháromezren valamilyen párt tagjai, és háromezer-nyolcszázan valamilyen szélsőséges szervezethez tartoznak, négyezer-nyolcszázan tekinthetők neonácinak, ők valamilyen bajtársi szövetségbe tömörülnek.

A szélsőségesek harmada, mintegy kilencezer-ötszáz ember mutat hajlandóságot erőszakos cselekmények elkövetésére.⁵ Ez a neonácikra és főként a szkinhedekre igaz. Utóbbiak sokkal nyíltabban használják az erőszakot a többnyire spontán kiválasztott áldozataikkal. Stratégiai és taktikai okokból nem viselkednek folyamatosan militánsan, de politikai beállítódásuk és nyilvános megmozdulásaik erőszakra készültséget jeleznek. Rendszeresen tartanak katonai gyakorlatokat, és fegyver-, valamint robbanóanyag-raktárakat létesítenek.⁶ Mindezek ellenére nincs cselekvőképes terrorista struktúra, koncepció a célirányos fegyveres harcra, de annak a veszélye mindig fennáll, hogy kisebb csoportok, vagy akár magányos elkövetők erőszakos tettet hajtanak végre.

Az utóbbi egy-két évben ugrásszerűen megnőtt az autonóm nacionalistaként számon tartott fegyveres csoportok száma, súlypontjuk a Ruhr-vidék és Berlin. Ez a relatíve új csoportosulás fellépésében és erőszakra való készenlétében a – Németországban szintén sok gondot okozó – erőszakos baloldal „fekete blokkját” másolja, és folyamatosan tervezett akciókkal keresi a konfrontációt.⁷

⁵ A <http://www.netz-gegen-nazis.de/artikel/rechtsextremismus-zahlen-7552> alapján.

⁶ Armin Pfahl-Traughber: Gewaltbereiter und gewalttätiger politischer Extremismus in Deutschland. Kriminalistik, 4/2003., S. 204.

⁷ Dirk Hautkapp: Verfassungsschutz registriert Zulauf für gewalttätige Neonazis. Interview mit Heinz Fromm, Präsident des Bundesamtes für Verfassungsschutz. Der Westen, 12. 04. 2010 <http://www.derwesten.de/nachrichten/Verfassungsschutz-registriert-Zulauf-fuer-gewalttaetige-Neonazis-id2844643.html>

Embergyűlölet

Wilhelm Heitmeyer és kutatócsoportja a Bielefeldi Egyetem Interdiszciplináris Konfliktus- és Erőszakkutató Intézetében (IKG) 2002 és 2012 között vizsgálja a német lakosságban kialakult „embergyűlölő hozzáállást” (a rasszizmust, antiszemitizmust, idegengyűlöletet, szexista fóbiákat és a különféle előjogok alapítását sorolták ide). A kutatók meglátása szerint az embergyűlölet mögötti ideológia vezérelve az egyenlőtlenség, ami a társadalomban a kisebbségek és a gyengék elleni erőszak legitimitását szolgálja. Heitmeyer 2010-ben publikált részeredményei⁸ szerint a lakosság 45,8 százaléka érzi úgy, hogy „Túl sok külföldi él Németországban”; 37 százalékuk szerint „A külföldiek csak azért jönnek ide, hogy kihasználják szociális államunkat”; 32,2 százalék vélte igaznak magára nézve „A sok muszlim miatt néha idegennek érzem magam a saját hazámban” mondatot; 16,5 százalék gondolja úgy, hogy „A zsidóknak Németországban túl nagy a befolyásuk”; és 13,8 százalék találonak érezte „A zsidók többször dolgoznak piszkos trükkökkel, mint a többi ember, hogy elérjék céljaikat” mondatot is.

Zárójelben jegyzem meg, hogy egyebek között ugyanezek a kérdések szerepeltek az Európai Unió nyolc országában (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Hollandia, Olaszország, Portugália, Lengyelország és Magyarország részvételével) 2009-ben felvetett, az európai embergyűlölet kérdését vizsgáló kérdőíveken is.⁹ A projekt célja a bevándorlók, etnikai-kulturális kisebbségek, zsidók, muszlimok, nők, homoszexuálisok, hajléktalanok és a fogyatékkal élők vonatkozásában tapasztalható nézetek felmérése és az előítéleteket kiváltó okok analízisa volt.

Ebben a sztereotípiafelmérésben Németország a középmezőnyben van, mi viszont sajnálatosan rosszul szerepeltünk, Lengyelországgal karöltve. A megkérdezett 16 évesnél idősebb ezer magyar közül túl soknak érzi a bevándorlók számát 58,7 százalék (50,4 százalék az EU-átlag), és 71,1 százalék szerint „Kevés munkahely esetén a bevándorlóval szemben nekem van jogom az álláshoz” (48 százalék az EU-átlag). 69,2 százalék a zsidók befolyását értékeli túl nagynek (ez 24 százalék az unióban), és 51 százalék szerint „A zsidók csak magukra gondolnak, és nem foglalkoznak másokkal” (31 százalék az EU-átlag). 60,7 százalékos a muszlimellenesség (ez az unióban, ahol valóban vannak a polgároknak ez irányú személyes tapasztalataik, 44,2 százalék). Harminc százalék szerint „Jobb, ha egy fekete és egy fehér nem házasodik össze” (13,4 százalék az uniós átlag). Kimagasló, 88,4 százalék hisz az emancipációval ellenében a hagyományos női sze-

⁸ Wilhelm Heitmeyer (Hrsg.): Deutsche Zustände: Folge 8. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2010, S. 13–46.

⁹ Europäische Zustände. Ergebnisse einer Studie über gruppenbezogene Menschenfeindlichkeit in Europa. 2009. <http://www.amadeu-antonio-stiftung.de/w/files/pdfs/gfepressrelease.pdf>

repekben, az anyaság és feleségszerep elsődlegességében (60,2 százalék az uniós átlag). A magyarországi előítéletesség fő okaként a tekintélyelvűséget, a bevándorlás fenyegető veszedelmeként felfogását, és különféleség-ellenességet nevezték meg a kutatók.

A német szélsőjobbaldali alakulatok

A német közéletet gyűlölettel teli ideológia és stratégia hatja át. A szociális nehézségek miatt a jobboldal folyamatosan erősödik. A polgárokat szabadságjogok védik az állam túlzott befolyásától, de ugyanezek a jogok védik a szélsőségeseket is, akik (vissza)élnek törvény adta lehetőségeikkel.¹⁰

Az antiszemitizmusnak nincs széles követői rétege, de – míg a kilencvenes években a kódolt beszéd volt jellemző, addig – a második intifáda (2001. szeptember 11.) óta nyíltabb az antiszemitizmus, Izrael létjogának tagadása. Összességében azonban erősebb az idegenekkel kapcsolatos intolerancia, az ellenük táplált gyűlölet és a félelem a velük való érintkezéstől.

Erhart Körting szerint¹¹ három szélsőjobbaldali irányzatot lehet elkülöníteni:

1. Cselekvésorientált

- bajtársi csoportok (például *Kameradschaft Tor Berlin*, *Berliner Alternative Süd-Ost*),
- zenei színtér (*Rechts-Rock-Scene* náci szimbolikával, uszítással, jelszavakkal, holokauszttagadással és a vallásos érzület megsértésével),
- szubkultúrák (szkinhedek, huligánok), amelyek rendszeresen demonstrálnak, erőszakos és egyéb akciókat hajtanak végre (zsidó temetők rongálása, a foci pályákon minden hétvégén rasszista és diszkrimináló becsületesértések színes bőri focisták irányába), nyílt tereket céljaiknak megfelelően alakítanak át (például „*national befreiter Zonen*”), megfélemlítik a politikai ellenfeleket, és állandóan új tagokat toboroznak.

¹⁰ Lásd erről bővebben: Irina Mohr: Der Aufstand der Zuständigen. Was kann der Rechtsstaat gegen Rechtstremismus tun? Der Aufstand der Zuständigen. Was kann der Rechtsstaat gegen Rechtstremismus tun? Ergebnisse einer Konferenz der Friedrich-Ebert-Stiftung am 20. März 2007. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2007, S. 7–11. <http://library.fes.de/pdf-files/do/04878.pdf>

¹¹ Erhart Körting: Die rechtsextreme Herausforderung – Antworten der Politik. Der Aufstand der Zuständigen. Was kann der Rechtsstaat gegen Rechtstremismus tun? Ergebnisse einer Konferenz der Friedrich-Ebert-Stiftung am 20. März 2007. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2007, S. 12–22. <http://library.fes.de/pdf-files/do/04878.pdf>

Ezek a csoportosulások folyamatosan átalakulnak, és nem mutatnak nyílt tevékenységet. Betiltásuk nehéz, és egyben értelmetlen, mert az ideológiát, a gondolatot nem lehet betiltani. A német hatóságok álláspontja szerint az egyesüléseket és az új követők megtalálását kell nehezíteni.

2. *Parlamentorientált*: a politikai hatalom elérésével kiélvezik a pártfinanszírozást, és a pártoknak járó egyéb privilégiumokat. A szabad demokratikus alapok kihasználásával törnek a demokrácia megszüntetésére (például a *Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, NPD 6800 öntudatos taggal, erős pártszervezettel). *Körting* botrányosnak tartja, hogy a párt a zsidó és török származású állampolgárok által is befizetett adóból kapja központi támogatását, amelyből nyugodtan finanszírozhatja a zsidó- és törökellenes választási hirdetéseit.
3. *Párbeszédorientált*: revizionisták, oktatási társaságok, kiadók, amelyek jobboldali kultúrradalmat, a holokauszttagadók rehabilitálását, Mahmúd Ahmadinezsád iráni elnök téziseinek támogatását célozzák.

Politikai pártok

Az NPD-t 1964-ben alapították az egykori NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) és az 1952-ben betiltott SRP (*Sozialistische Reichspartei Deutschlands*) tagjai. Az NPD-nek mint nyíltan nemzeti szocialista pártalakulatlak célja – szoros együttműködésben a szabad, erőszakos szcénával – a fennálló rendszer legyőzése. Erőszakhoz való viszonya ambivalens; a politikai szempontból kedvezőtlen kép miatt elhatárolják magukat az erőszakos akcióktól, mindamellett egyetértenek, sőt kiállnak mellette a konfrontáció elfogadott eszközeként, mivel normális reakciónak vélik a túl sok külföldi letelepedésére.¹²

A párt központi szerepe megkérdőjelezhetetlen, noha pénzügyi problémákkal küszködik. Meghamisított beszámolóit miatt milliós nagyságrendű állami támogatás visszafizetésére kötelezték. Taktikája a „Szász út”, egy inkább polgár- és választóorientált vonal, amelyet decens, német nemzeti pártként kívánnak megvalósítani, bár ezzel a radikális neonácik elégedetlenek.

Jelenleg nincs képviselője a Bundestagban, de két tartományban is képviselteti magát (Szászországban nyolc, Mecklenburg–Elő-Pomerániában hat mandátuma van). Kihasználatlan erejét a helyi igazgatásra fordítja, 14 államban 350 tagja dolgozik a helyhatósági tanácsokban, amelyekben akadálytalanul politizálhat nyilvánosan. Specialitása a társadalmi kérdések kiaknázása a helyi közösségi politikában.

¹² Lásd az NPD programját: <http://medien.npd.de/dateiablage/Aktionsprogramm.pdf>

Az egész szélsőjobboldali politizálásra jellemző, hogy az extrém spektrumon kívül is kapcsolatot keresnek a polgárokkal, polgári imázst céloznak meg a náci gondolatok terjesztése céljából. Így például politikai témáik közé beemelték a géntechnológia-ellenességet. Szerepet vállalnak a polgári kezdeményezésekben, polgári irodákat működtetnek, ahol még a házi feladat megírásában is segítséget ajánlanak a diákoknak. Az NPD „találmánya” a *Schulhof-CD*, azaz különlegesen kedvező, sőt ingyenes ajánlatokkal (zenék, képregények, gyerekújságok – mind náci tartalommal) lepik meg a diákokat. (A 2004-es választások előtt mintegy huszonötezer zenei CD-t osztottak szét. Ugyanekkor hajóutakra vitték a helyi nyugdíjasokat, munkanélkülieket. A négy százalékos eredmény azonban elmaradt a várakozástól.)¹³ Rendszeresen fesztiválokat szerveznek vidéken, ahol egyébként kevés lehetőség van szórakozásra.

A DVU (*Deutsche Volkunion*) hatezer tagot tömörítő extremista, nacionalista, rasszista és jobboldali populista párt, amely magát nemzeti-liberális pártnak nevezi. 1987 óta működik pártként. A teljes szélsőjobb megszólítása érdekében kötött választási szövetsége az NPD-vel 2009-ben felbomlott. Pénzügyi és személyi belviszályai miatt egyre inkább veszít jelentőségéből.

A *Pro Köln*, *Pro NRW* (Polgárjogi Mozgalom Észak-Rajna–Vesztfáliáért), és *Pro Deutschland* szövetségek összességében ezeröttszáz főt számláló jobboldali, rasszista, iszlámelles alakulatok. A központjuk Észak-Rajna–Vesztfália, de egész Németországra igyekeznek kiterjeszteni szövetségüket. Szerepük valószínűleg regionális marad a megfelelő vezetőszemélyiség hiánya miatt.

A *Republikaner* 1983-ban alakult, hatezer-hétszáz tagú jobbpopulista, nacionalista párt, amely 2006-ban jelszavakban elkötelezte ugyan magát a demokrácia, a jobboldali konzervativizmus mellett, de valójában maradt, ami volt.

Parlamenten kívüli erők

Bajtársi szövetségek, úgynevezett „szabad erők” adják a laza helyi összefogás alapját a szélsőségeseknek, amelyek együttes akciók végrehajtására jönnek össze. A pártoknál radikálisabbnak, modernebbnek, nyitottabbnak, aktívabbnak és militánsabbnak mutatják magukat. A nagyobb hatás érdekében gyakran összefognak az „akciós szövetségekkel”. Identitásukat meghatározó gyűjtőfogalom a „szabad nacionalisták” és a „nemzeti ellenállás”. Mintegy százötven csoport működik Né-

¹³ Charles A. von Denkowski: Rechtsextremismus. Versammlungsfreiheit und der 8. Mai 2005. *Kriminalistik*, 4/2005., S. 211.

metországban. Felvonulásokat (2009-ben 141-et), koncerteket, erőszakteket szerveznek, és terrorista akciókban is részt vesznek. Aktívak a helyi népszerűsítésben, szórólapok, matricák terjesztésében, de igazán az internetes propagandában erősek. Ezernyolcszáz honlap működik; csoportoké, pártoké, különféle információs portálok, amelyek könnyű hozzáférést tesznek lehetővé a zenékhez, videókhöz, propagandaanyagokhoz.

Állandósult céljuk egy „párhuzamos világ” megteremtése saját újságokon (36 kiadó működik; könyvet és DVD-t is készítenek), csomagküldő (78) és levelező szolgáltatásokon, klubokon, partikon, táncszerepeken, történelmi egyesületeken, parasztagazdaságokon és kézművességen keresztül. Sőt létezik egészen bizarr szélsőjobb párkerosó honlap¹⁴, valamint a kis kiegészítőknél (humorlapok, graffitistencilek) is nagy a piacuk.

Autonóm nacionalistáknak nevezik a szabad náci szcénát, amely az erőszakos cselekmények mellett az erős ifjúsági kultúrára és élménynyújtásra helyezi a hangsúlyt. 146 szélsőséges együttest tartanak nyilván, amelyek 2008-ban 127 koncerten adták elő „szerezményeiket”. Szinte minden ifjúsági szubkultúrában előfordulnak (rock, heavy metal, népzene, hiphop, techno). A baloldali autonóm szimbolika, kifejezések, protestdalok adaptálásával kívánnak modernebbnek és vonzóbbnak tűnni a fiatalok körében, de az általuk nyújtott tartalom nem konszolidált, hiszen a náciakat dicsőítik, antiszemiták és demokráciaellenesek. Anti „antifa” tevékenységük felöleli a kémkedést és a politikai ellenfelek megfélemlítését is. Külsőjükben és tevékenységükben alig különböznek a baloldali autonómoktól. Nem ismerhetők fel szilárd szervezeti struktúráik, és a kutatások is hiányoznak velük kapcsolatban, így számuk is kérdéses, az utóbbi három évben valószínűleg megduplázódott (800 fő). Míg a szkinhedek körében a nacionalizmus és a zene az identitásteremtő, és erőszakos tetteik a külföldiek ellen irányulnak, addig az autonómok egy új náci világkép alapján a politikai ellenfeleket és a rendőroket támadják.¹⁵

A sportrendezvényeken is igen aktívak az extrémisták, gyakori az átfedés a futballhuligánokkal. Sűrűn előfordul a politika motiválta erőszak a rivális szurkolók között. Nem ritka a rajongói klubok és egyesületek célzott lejáratása, sőt szélsőjobb futballegyesület alapítása. A kisebb csapatok hétköznapijaiban nem ismeretlen a rasszizmus és az antiszemitizmus. Ezekre tekintettel a német labdarúgó-szövetség elkötelezte magát a jelenség elleni fellépés mellett.¹⁶

Egyéb segítő szervezetek és egyesületek is támogatják a szélsőségeket. A *Deutsche Rechtsbüro* jogi tanácsokat ad, és a bíróságok előtt ellátja a náci perbe-

¹⁴ <http://www.heise.de/newsticker/meldung/26C3-Flirtboerse-der-rechten-Szene-gehackt-893403.html>

¹⁵ Dirk Hautkapp: i. m. 3. o.

¹⁶ <http://www.dfb.de/index.php?id=501909>

li képviseletét. A *Hilfsgemeinschaft für nationale politische Gefangene* a „nemzeti politikai foglyok” számára nyújt támogatást a börtönökben.

2009-es betiltásáig jelentős szerepet játszott a holokauszttagadás „think tank”-jeként működő *Collegium Humanum*, és a hazafias német gyermekek munkáját támogató *Heimatreue Deutsche Jugend*.¹⁷

Gyűlölet és erőszak – tények és elméletek

1990 óta 149 gyűlölet motiválta halálesetet tart nyilván az *Amadeu Antonio Alapítvány*¹⁸ (a hivatalos adatok szerint 46 erőszakos haláleset történt).

A BKA (*Bundeskriminalamt*) statisztikája szerint¹⁹ 2008-ban 1042 szélsőjobboldali ideológiai indíttatású erőszakos bűncselekményt követtek el, ebből két halálos kimenetelű volt, négy emberölési kísérletnek minősült, 893 volt a testi sértés, és 29 gyújtogatás is elkövettek. A nem erőszakos, gyűlölet motiválta tettek közt 14 262 esetszámmal a propaganda-bűncselekmény emelkedik ki, és szintén jelentős a rongálás (1197), valamint az egyéb cselekmények, köztük az uszítás (3217).

2009-ben 19 468 gyűlölet-bűncselekményt követtek el, amelyből 959 volt jobboldali erőszakos tett, további 800 testi sértés, 14 283 propaganda-bűncselekmény (alkotmányellenes szervezetek szimbólumainak és ismertetőjegyei nyilvános megjelenítésének tilalma) és 2173 izgatás.²⁰

Vizonylag stabil a magas szinten lévő trend. 2008-ban enyhe emelkedést, 2009-ben enyhe csökkenést figyeltek meg. Átlagban napi két esetet regisztrálnak Németország területén, és ezek nem ártalmatlan, csekély ügyecskék, hanem zömmel testi sértések, jelentős brutalitással.

Az elkövetők általában (az esetek négyötödében) spontán militáns tette hajlandó informális csoportosulásokból kerültek ki. Ötödük szélsőjobbos vagy szkinhead szervezet tagja, tizedük idegenellenes célból szerveződő csoport tagja, és ötven százalékuk informális szabadidőcsoport résztvevője.

Majdnem kizárólag (kb. kilencven százalék) fiatal férfiak, 15–24 évesek (közöttük is a 18-20 éves a legtöbb), akiknek több mint ötven százaléka elvégezte az általános iskolát. Ötödüknek nincs iskolai végzettsége, ötödük szakiskolát végzett, ötödük érettségizett és további egyharmaduknak szakmunkás-bizonyítványa van.

¹⁷ Bővebben: <http://www.netz-gegen-nazis.de>

¹⁸ <http://www.amadeu-antonio-stiftung.de/start/>

¹⁹ http://www.verfassungsschutz.de/de/arbeitsfelder/af_rechtsextremismus/zahlen_und_fakten/zuf_rechtsextremistische_gewalt_gesamt.html

²⁰ A <http://www.netz-gegen-nazis.de/artikel/rechtsextremismus-zahlen-7552> alapján.

Az idősebb csoportokban (21-24 évesek) kétféle a munkanélküliek aránya. Az elkövetők szüleinek majdnem a fele szakmunkás, ötöde alkalmazott, és kevesebb mint ötöde képzetlen munkás, munkanélküli vagy önfoglalkoztató. A tettesek ötven százaléka már korábban is ismert a rendőrök előtt, kb. egyforma arányban hajtottak végre politikai és politikamentes bűncselekményeket.²¹

A kriminológusok számtalan tényezővel próbálják magyarázni a fiatalok között járványszerűen terjedő eszmék sikerének okát, illetve azt, hogy a brutális és gátlástalan cselekmények elkövetői alig ismernek korlátokat és szabályokat, aminek következtében szokatlan erőszakosság terjed a fiatalok körében.

A pszichológiai elméletek követői a veleszületett félelem hatásának tulajdonítják, hogy nemcsak a megbízhatatlannak tűnő emberek, hanem az idegenek vonatkozásában is sokaknak vannak averziói. A kutatások azonban azt mutatják, hogy ez a tényező nem releváns.

Mások szerint a '68-asok gyerekei „nevelési árvák”, és az antiautoriter nevelés felelős mindenért. *Helmut Willems*²² vizsgálata viszont cáfolja ezt, mivel adatai szerint szorosabb az összefüggés az autoriter személyiség és az idegenellenesség között. Ugyanezt állapította meg *Christiane Tramitz* és *Klaus Wahl*²³, szerintük az ilyen elkövetők autoriter és erőszakos módon nevelkedtek.

Sokan az állami fejlődési folyamatoknak róják fel a tradicionális kötődések elvesztését, az orientációnélküliséget, az elbizonytalanodást, a cselekvés- és változtatásképtelenséget, másrészt az erőszak elfogadását és az egyenlőtlen eszméjét. Néhány kutatás ellentmond ennek a magyarázatnak, és felszínesnek találja a dezintegrációs tézist, mivel az elkövetők között a munkanélküliek részese-dése egyötöd, miközben az összlakossághoz viszonyítva egytized, többségük pedig képzés alatt állt vagy dolgozott. A faktorok leszűkítése azért is hibás, mert például ebben a bűncselekménytípusban elenyésző a nők részvétele, noha őket jóval inkább sújtják a társadalmi hátrányok, mint ahogy az is magyarázatra szorul, hogy a többi munkanélküliből miért nem lesz erőszakos, elítélhető bűnöző.

Született elmélet a politikuskok beszédmódjáról és tevékenységéről, a politikai kultúráról, valamint a médiatudósítások hangneméről is. De nem lehet csak ennek tulajdonítani azt, hogy az idegenellenesség és a szélsőjobboldali beállítódás széles körben elterjedt a társadalomban. Az biztos, hogy ott, ahonnan a gyanúsítottak származnak, gyakorlatilag társadalmi konszenzusként élnek véleményüket.

21 Armin Pfah-Traugber: Ursachen rechtsextremistisch motivierter gewalt. Kriminalistik, 1/2004., S. 40. [2004b]

22 Helmut Willems – Roland Eckert – Stefanie Würtz – Linda Steinmetz: Fremdenfeindliche Gewalt. Einstellungen, Täter, Konflikteskalation. Opladen, 1993

23 Klaus Wahl – Christiane Tramitz: New look in der Sozialforschung. Fremdenfeindlichkeit: Die tiefen Wurzle. http://www.dji.de/bulletin/d_bull_d/bull51-52_d/DJIB_51-52.pdf S. 8–13.

A dramatizáló tudósításokat az erőszakhullámról való tájékoztatásra hivatkozással ontja magából a média, és a szélsőséges szemléletű emberek gondolataik meg erősítését látják bennük. Mégsem lehet csak a médiára hárítani a felelősséget, mint ahogy a politikára sem.²⁴

A monokausalitás teljesen elvetendő, mert nem lehet kizárólag egy okkal megmagyarázni, hogy miért nem lesz minden peremre szoruló emberből szélsőjobboldali elkövető. Az elméletek azzal is adószak, hogy mitől válik valaki szélsőjobboldali eszmeiségűvé és egyúttal erőszakos elkövetővé is, mivel az extrémek szociális struktúrája túlnyomórészt megfelel a nem politikailag motivált elkövetők szociális jellemzőinek, és az erőszakos tettek között sem lehet speciális jegyeket találni.

Különböző okok kölcsönhatása, életrajzi és szituatív véletlenszerűségek találkozása magyarázhatja a szélsőséges tetteket. A folyamat minden pontján be lehet és be kell is avatkozni, lehetőséget teremtve az ellenkező irányba való fejlődésre.

A német hatóságok küzdelme a szélsőségesekkel

1992-ben a BKA és az LKA-k (*Landeskriminalamt*) létrehozták különleges bejelentő szolgálatukat az idegengyűlölettel kapcsolatos bűncselekmények kapcsán, tekintettel arra, hogy az 1992–1993-as éveket Németország történetének „erőszakrobbanás”-aként tartják számon. Új kriminológiai jelenségeket figyeltek meg: emelkedett az idegengyűlöletből vagy antiszemitizmusból elkövetett cselekmények száma, az atomerőmű-ellenes cselekmények is sokasodtak, és harcos állatvédők is az erőszakhoz fordultak. 1993 óta elkülönítik az erőszakos cselekményeket a gyűlöletből elkövetett tettekben megjelenő erőszaktól.

2001-ben – tekintettel veszélyességi potenciáljára – az egész országban egysegesen új definíciós rendszert vezettek be, amely *politikailag motivált kriminalitás* néven leváltotta a korábbi, statisztikailag nehezen feldolgozható *szélsőséges* értékelést. Az újítás részeként az adatjelentő szolgálatot is átalakították. A reform miatt a korábbi adatokkal való összevetés lehetetlenné vált ugyan, de értelemszerűen az utána következő évektől ismét összehasonlítható.

A hatóságok az újonnan szerzett ismereteket elsősorban megelőzésre használják, de represszív funkciójuk is van. Az új fogalom által megismerhető a jogalkalmazói munka minősége, és az empirikus adatok alapot szolgáltathatnak a törvénykezés és a végrehajtás kriminálpolitikai döntéseisehez.

²⁴ Armin Pfahl-Traugher (2004b): i. m. 41. o.

A többdimenziós tett–tettes–áldozat jegyek vizsgálata lehetővé teszi a minőségi, differenciált értékelést. A politikailag motivált tett és/vagy tettes beállítottságára nézve támpontokat kapnak, amelyek megmutatják a szándékot a demokratikus akaratképzési folyamat befolyásolására, politikai célok és döntések elérésének megakadályozására, a szabad, demokratikus alaprend, sőt az egész állam ellen irányulására, szervei gátlására.

Minden szélsőjobboldali indítatású tett politikailag motivált kriminalitás, de természetesen ez visszafelé nem igaz. A *hate crime* fogalmára támaszkodva a *politikailag motivált kriminalitás*ban gyűlöletkriminalitásnak nevezik azokat a cselekményeket, amelyekben a tett körülményei vagy a tettes beállítódása gyűlöleti motivációra utal.

Kiemelkedő fontosságú a motiváció precíz megállapítása a körülmények átfogó személete alapján. J. P. Singer szerint különleges felelősség, következetesség szükséges a rendőrség definíciós hatalmi helyzetében, mert a vizsgálat korai szakaszában a bíróságok számára nehéz az objektív értékelés és kategorizálás, ellentétben a bírósággal, amelynek már a rendelkezésére áll minden adat a vádlott véleményéről, mozzgatórugóiról. Ezzel együtt az ítéletalkotás legnehezebb része az okokról való kijelentések és a szubjektív tényállásjegyek értékelése. A hosszú eljárások alatt változhat a motiváció megítélése, ami visszamenőleges korrekciót igényel. További probléma származik a föderalizmusból, hiszen a tartományoknak nem érdekük, hogy negatív színben jelenjenek meg, mivel az gazdasági faktorként a fejlődésükre is negatívan hat (turizmus, külföldi cégek letelepedése). A definíciós rendszer és az értékelési gyakorlat folyamatos kontrolljára és evaluációra van szükség.²⁵

A szélsőjobb előszeretettel használja ki alkotmányos jogát a gyűlekezésre. A me-
netek megmutatták, hogy egyre több embert képesek az utcára kivinni. Köztük pedig növekszik az agresszív, erőszakra kész tüntetők száma. Ennek fő oka, hogy a neonáci szintér átalakult: az NPD és a *Junge Nationaldemokraten* nevű erőszakos szkinhedcsoport közeledett, és ennek hatására a párt is erőszakossá vált. A szkinhedek segítettek NPD-nek a volt NDK területén az utcai harcoknál, és az általuk propagált „három oszlop” („Harc az utcáért, a fejekért és a parlamentért”) koncepció megvalósításában.²⁶

A *Bundestag* 2005-ben egy alkotmányjogilag nem teljesen elfogadható törvénnyel, a „*lex NPD*”-vel próbált gátat vetni a neonácik masírozásának. 2005. május 8-ra, a második világháború befejezésének hatvanadik évfordulójára, az NPD 60 év felszabadítási hazugság – *Elég a bűnkultuszból* jelszóval meghirdette a Ber-

²⁵ Jens Peter Singer: Erfassung der politisch motivierten Kriminalität. Kriminalistik, 1/2004., S. 32–37.

²⁶ Charles A. von Denkowski: i. m. 210. o.

lin központjában tartandó menetét, amelyre a parlament viharos gyorsasággal válaszolt egy jogtörténelmet író törvénnyel, amely újraszabályozza a lehetséges gyülekezési tilalmakat, ezáltal átfogóan megváltoztatva a politikai büntetőjogot.

A törvénycsomag bővítette a büntető törvénykönyv 130. §-ában szabályozott uszítás tényállását, valamint a gyülekezésről szóló törvényt, a *befriedete Bezirke* fogalmát (védett övezet a Brandenburgi-kapu körül, a Bundestagtól 300 méteres körben). Addig ezen a területen is engedélyezték a gyűléseket, a lex NPD azonban a nemzeti szimbólum körüli megszegyentítő képekre, a külön épületekben, az Unter den Linden székelt képviselők és bizottságok szabad átjárására hivatkozva (noha létezik alternatív útvonal) betiltotta a demonstráció megtartását. A törvény záradékában engedélyezi az állami parlamenteknek azt is, hogy saját törvényeket alkossanak a gyülekezési szabadság korlátairól, történelmi emlékhelyek szűzainak felsorolásával.

A kritikusok szerint²⁷ a védelmi övezet szabályozása az alkotmány preventív cenzúra tilalmába ütközik, egyúttal megfordul a „szabály-kivétel” elv is. A koholt indokok egyenesen az SA gyakorlatára emlékeztetnek, amely az úgynevezett teljhatalomörvény szavazásakor erőszakkal garantálta képviselőinek a Reichstaghoz jutását.

Von *Denkowski* szerint Németországot túl súlyosan nyomja a holokauszt terhe, ezért a javak mérlegetése a szabadság hátrányához vezetett. A polgári szabadságjogok korlátozása éppen azt az államrendet forgácsolja, amely a leküzdendő alkotmányellenességet célozza megszüntetni. Nem szabad nyomással pótolni az extrémítás okainak kutatását, amely a jelenség megelőzését szolgálja. Inkább utakat kell találni, amelyek eltérítik a kamaszokat és fiatalokat a „barna mocsárban” való elsüllyedéstől, és visszavezetik őket a demokratikus értékekhez. A törvénycsomag csak azt mutatja, mennyire eszköztelen a politika, amely mindössze az alapvető szabadságjogokba való durva beavatkozással tudja elképzelni a megoldást, és azt ráadásul csodaszerként állítja be. A gyülekezési és demonstrációs jogok fontos jelei a demokratikus államnak, amelynek állandó nyilvános kritikákra van szüksége helyes működéséhez. A társadalmi konfliktusokat nem lehet kiszorítani a köztudatból, helyette szabadon, nyilvánosan, a jog területére vezetett viták útján kell rendezni, megőrizni. Morálisan egyedül a holokauszt-emlékhelyeken elfogadható a szabadság korlátozása, mivel a zsidók normális mértékben nem elfogadható sorsa miatt növekszik a tiszteletre való igény.

A Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal (*Bundesamt für Verfassungsschutz*; BfV, a német nemzetbiztonsági szolgálat) kezdeményezésére 2001 óta működik a Kiszál-

²⁷ Uo. 208., 212–216. o.; Klaus Jürgen Timm: *Rechtsextremismus (nur) mit neuen Gesetzen bekämpfen?* *Kriminalistik*, 3/2005., S. 138–139.

lás-program (*Aussteigerprogramm*), amely az egyes embereknek segít kilépni a szélsőjobboldali színtérről. Elsősorban a fiatalok ilyen irányú döntésének támogatására hozták létre az éjjel-nappal működő telefonvonalat szövetségi szinten, minden államban. Ha valaki valóban szabadulni szeretne a szélsőségesek érdekszférájából, akkor a második telefonos beszélgetés után felveszik vele a kapcsolatot, és gondozást kap, illetve személyre szabott egyedi intézkedéseket tesznek.

Tanácsadáson vehetnek részt az érintettek, a szülők, családtagok és partnerek. Segítséget kapnak tanulmányaik folytatásához, illetve szakmai képességek fejlesztéséhez, munkaadókkal való tárgyalásokhoz. Pártfogó támogatja őket alkohol- és drogproblémáik megoldásában vagy az adósságok rendezésében. A korábbi társak veszélyeztető cselekedetei és visszahúzó hatásának megakadályozására lakhatási támogatásban részesülhetnek, vagy új lakás keresésében, elköltöztetésben is számíthatnak a pártfogókra. Egyedi esetekben egyszeri pénzügyi támogatást is kaphatnak.

Eddig 1040 esetben hívták a segélyvonalat, és kb. 300 hívó tekinthető potenciális kiszállónak. Az évek folyamán csökkent a médiaérdeklődés, ez rontotta a kezdeményezés hatékonyságát.²⁸ A forróvonal mellett vannak egyéb kivezető programok, amelyeket ifjúsági és szociális szolgálatok, különféle tartományi igazságügyi szervek, igazságügyi minisztériumok működtetnek.

A BfV emellett számos kiadvánnyal²⁹ végez felvilágosító munkát, ezekben a lehető legszélesebb körben tárja a polgárok elé a náci szcenárió összegyűjtött számadatokat, jellemzőket, még a ruházatról, jelvényekről és karlendítési fajtákról is. A gyerekeket célozza rengeteg kezdeményezésük (videójáték, kvíz, vándorkiállítás, képregény, magazin)³⁰, hiszen ők a célpontjai a szélsőségesek politikai propagandájának. A hivatal felismerte, hogy nem árt felvértezni a legnyitottabb orosztályt tudással, a kétkedés és vitázás készségével.

Tanulságok

Ahogy a hivatkozott 2009-es *Europäische Zustände*-kutatás rámutatott, a magyar társadalomban jóval erősebb az előítéletesség, az idegenellenesség és ezek alapján a diszkrimináció elfogadása a mindennapokban, mint Németországban. A szélsőséges ideológiai alapú erőszakos tettek száma még nem olyan mértékű, mint

28 A http://www.verfassungsschutz.de/de/arbeitsfelder/af_rechtsextremismus/aussteigerprogramm_re.html alapján.

29 Például http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/thema_0905_autonome_nationalisten.pdf
30 http://www.verfassungsschutz.de/de/young_bfv.html

Németországban, de ez csak a potenciális tettesek „önkorlátozásának” tulajdonítható.

A magyar hatóságok semmilyen jelét nem adják annak, hogy meg kívánják előzni, vagy egyáltalán ismerni a gyűlöletteteket. A jelenlegi statisztikai rendszer nem alkalmas a valós elkövetői és esetszám megismerésére, hiszen az „aljas indokból vagy célból” minősítés egyéb motívumokat is takarhat. Szükséges lenne vagy célzottan ezeket az adatokat is szisztematikusan és átfogóan lekérdezni a jogalkalmazóktól, vagy a nemzetközi követelményeknek megfelelően új törvényi tényállásokat kell alkotni, illetve a meglévőket kiegészíteni (súlyosbító körülménnyé tenni például a rasszista indítást). Ezáltal a statisztika egyértelműen tartalmazná a gyűlöleti motívációjú bűncselekmények jellemzőit, és az egész jelenség kutathatóvá válna.

Az ECRI 2008-as jelentése is felhívta a magyar hatóságok figyelmét a 7. számú általános szakmai ajánlásában foglaltakra, a nemzeti törvényekbe foglalt rasszizmus és faji alapú hátrányos megkülönböztetés ellen. E szerint büntetni kellene a rasszista cselekményeket (uszítást, zaklatást, gyalázást, fenyegetést, rasszista anyagok rasszista céllal való terjesztését, propagálását, valamint olyan csoportok létrehozását és működését, amelyek célja a rasszizmus előmozdítása). Hiányolták továbbá a magyar Btk.-ból a gyűlöleti indítatású vagyon elleni bűncselekmények szankcionálását, az ugyanis sem konkrét elkövetési alakzatként, sem súlyosbító körülményként nem szerepel.

A jelentés kifogásolta azt is, hogy a szándékos emberölés vagy a súlyos testi sértés megítélésénél a legfelsőbb Bíróság iránymutatása alapján a bírák számára kifejezett lehetőség, hogy saját megítélésük szerint vegyék figyelembe az ítélet kiszabásánál az „aljas indokokat”, hogyha ezeket a törvény meghatározza. Így tehát minden egyes esetben a bírói megítélésen múlik, hogy figyelembe veszi-e a terhelt rasszista motíváltságát mint az aljas indok egy formáját, és ezt súlyosbító körülményként számítja-e be. Mindazonáltal a jogszabály vonatkozó része külön nem említi a rasszista motívumot mint az aljas indok formáját, és a magyar jogrendben nincs olyan általános rendelkezés, amelynek alapján a faji indítatás kifejezetten súlyosbító körülmény lenne mindenfajta közönséges bűncselekmény esetében. Az ECRI szerint mindezek miatt gyakorlatilag lehetetlen a magyarországi helyzet figyelemmel kísérése a faji indítatású bűncselekmények területén; mi több, egy ilyen jogszabályi rendelkezés hiánya azt is jelentheti, hogy a gyűlöleti indítatással elkövetett közönséges bűncselekményeket nem üldözik és büntetik ilyenként következetesen.³¹

31 ECRI-jelentés Magyarországról [negyedik monitoringkör]. Elfogadva 2008. június 20-án. Nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24.

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Hungary/HUN-CbC-IV-2009-003-HUN.pdf>

A magyar jogalkalmazók – német kollégáikhoz hasonlóan – sokat szerencsétlenkednek a szélsőségesek felvonulásainak betiltásakor. Sehol nem sikeres (és főleg alkotmányos) megoldás az, hogy műindokok kreálásával próbálnak kibújni a döntés felelőssége alól a nem kívánt menetek és megemlékezések engedélyezési eljárásaiban.³² A tiltás csak mártírszerepben való tetszelgésre ad lehetőséget a neonáciknak.

Sokkal célravezetőbb módszereket dolgozott ki a BfV, amik inkább követésre méltók. Már egészen kisiskolás kortól mindenkit széles körű ismeretekkel kell ellátni, hogy tisztában legyenek a történelmi tényekkel, hogy képesek legyenek vitába szállni a neonáci szintér kitekert logikájú ideológiai magyarázataival, hogy egyáltalán felismerjék a szélsőségeket³³, és legfőképpen, hogy el tudják utasítani őket. Mindehhez ott van az iskola, a média, és az internet használata sem csak a szélsőbb privilégiuma.

32 Lásd erről a legutóbbi polémiát: Czene Gábor: Nem lesz náci parádé a Hősök terén. Népszabadság, 2010. február 25.; Papp László Tamás: Lex Hess. Népszabadság, 2009. augusztus 26.

33 Irigylésre méltóan informatív kiadványokból tájékozódhatnak a polgárok Németországban: Bundesamt für Verfassungsschutz: Symbole und Zeichen der Rechtsextremisten. Düsseldorf, 2008. http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/broschuere_0810_RE_Kennzeichen_12.11.08.pdf